

- «CUMHURİYET» NEDİR?

Prof. Michel-Henry FABRE,
Aix en Provence Hukuk Fakültesi (*)

Bugün incelemek istediğim konu Cumhuriyet rejiminin siyasi durumunun ne olduğu. Fransa'da 1789 İhtilâlinden bu yana çeşitli siyasi rejimler yaşadık; bu arada hükümdarlık ve imparatorluk tecrübelerini de gördük.

Cumhuriyet rejiminin de olduğunu belirtmek için bu rejimi kendisinden gayrı rejimlere göre tarif etmek isabetli olur.

Hep bildiğiniz gibi, hükümdarlık müessesesi (irs)e ve (ilahî lütuf) a dayanan bir telâkki ile izah olunur. İmparator da keza irs yolu ile gelmiş olabilir. Ancak bunun başlangıçta halk tarafından seçilmiş olması da kaabildir.

Cumhuriyet, olumsuz yoldan tarif edilecek olursa daha ayân şekilde belirmiş olur. Cumhuriyet, öyle bir rejimdir ki, bu rejimde devlet başkanı irs yolu ile belli olmaz. Görülüyor ki, cumhuriyet iktidarını nitelendiren, bu iktidarın hiç bir zaman şahsî bir iktidar olmayışı, ilahî hukuka dayanmayışı ve millettten gelme oluşudur.

Cumhuriyetin ne olmadığını ifade etmek kolay ise de, ne olduğunu söylemek, cumhuriyet için geçerli ve olumlu bir tarif vermek zordur. Gerçekten, olumlu bir tarif verme teşebbüsü bazı güçlüklerle karşılaşır. Zira, Fransa'da bugüne kadar cumhuriyet nitelik taşıyan oniki anayasa gördük. Bu durum karşısında, Eflâtun'un tabiri ile, Fransa'da bir anayasa panayırı vardır, demek hiç de yanlış olmaz. Şu kadar var ki, anayasal nitelik taşıyan anayasalar ancak cumhuriyetçi siyasi partiler tarafından, yani sol partiler tarafından ileri sürülmüş müessesevi yapılar olmuştur. Esasen Fran-

(*) 17 Nisan 1968 de Ankara Hukuk Fakültesinde verilip Prof. Dr. Bülent Nuri Esen tarafından türkçeye çevrilmiş olan derstir.

sız anayasalarının bir hususiyeti de ekserisinin cumhuriyetçi çoğunluklar tarafından oylanmış olmasıdır.

Olumlu bir tarif vermenin bir başka zorluğu da şuradan gelmektedir: En son cumhuriyet, yani V. Cumhuriyet dediğimiz De Gaulle Cumhuriyeti geleneksel cumhuriyete nispetle tezatlı olarak kurulmuştur. Bugünkü cumhuriyette bir çok tezatlar görmekteyiz. O kadar ki, karşımıza çıkan mesele eğer bir soru halinde şekillendirilecek olursa: «Acaba Fransa'da gerçek cumhuriyet var mı? Yoksa bir (cesarisme) mi, ya da başka merhale mi geçirilmektedir. Eğer böyle ise, bugünkü merhale bir gelişmenin neticesi midir? sorusu olmaktadır.

1958 yılı öncesi için herhangi bir cevap verilebilmesi iç içe iki ayrı falcılıkta bulunmakla mümkündür: Bir yönden, geleneksel cumhuriyetin bir tahlili; öte yandan geleceğe ait tahmin.

Bunlardan ilk önce geleneksel cumhuriyetin tahlilini ele alacağım. Geleneksel cumhuriyet dediğim zaman 1870 den 1948 e kadar devam eden devredeki cumhuriyeti kastediyorum. Bu devredeki cumhuriyet rejimi, genel bir ifade ile söylemek lâzım gelirse, orta çizgi üzerindedir. Buna (Hayrelumûru evsetuhâ) rejimidir, denebilir. Bu devredeki cumhuriyet vasat insanların, mütavazı vatandaşların rejimidir. Karakteri itibariyle bir burjuva rejimi özelliklerini gösterir. Fakat, aynı zamanda sağduyu sahibi insanların rejimidir. Bu rejimde herşeyden önce gelen **hürriyettir**. Ancak bu hürriyet anlayışı toplumu anarşiye de, parlamento diktatoryasına da götürebilir. Gerçekten de, parlamento halk tarafından seçilmiş bir heyettir ve halkın hürriyetini tesis eden odur. Böyle olmakla beraber parlamento'nun hürriyetleri tesis edici ve koruyucu olması vatandaş hürriyeti için başkanlık rejiminde olduğu kadar tehlikelidir. Amerika'da tehlike iktidarlar arasındaki karşılıklı denge sayesinde savuşturulabilmişse de orada olduğundan farklı olarak geleneksel cumhuriyet devri Fransasında parlamento iktidarı diğer iktidarlar aleyhine gelişme göstermiştir.

Bizim cumhuri sistemimizde kamu iktidarı mensupları peşinen şüphe altındadırlar. Nâzırı olsun, hâkimi olsun, askeri olsun, hepsinden şüphe edilir. O kadar ki, siyasal iktidara karşı beslenen bu husûmet siyasî iktidarı parçalayarak, atomlaştırarak bir takım anayasal kuruluşlar ortya çıkmasına sebep olmuştur. Direktuar olsun, başkanlık tarzı olsun, komisyonlar ve komiteler kurulması

yollarının araştırılması olsun, hep siyasî iktidarın parçalanmasının delilidirler. Meselâ, komisyonlara yahut komitelere bir takım iktidarlar verilmekle gerçek iktidarın kimde olduğu bilinemeyecek bir durum ortaya çıkmıştır. Böyle olunca da, Fransa'da cumhuriyet anonim bir değer olmuş, herkesin hükûmeti anlamına gelmiş, isimsiz bir rejim ifade etmiştir.

Cumhuriyetin herkesin hükûmeti olduğunu söylemekle onun dayandığı prensiplerden ikincisine, yani eşitliğe gelmiş oluyoruz.

İtiraf etmek gerekir ki, eşitlik de cidden patlayıcı bir madde-dir. Tabii, kastımız yalnız hukukî eşitlik değil, fakat aynı zamanda sosyal eşitliktir.

Fransa'da eşitliğin geleneksel anlamı kanun önünde eşitliktir. Bu, meselâ, oy vermede, mecburi askerlik hizmetinde, vergi ödemede, adalet dağıtımında, yarışma usulü uygulanan kamu hizmetlerine girmede kendini gösteren cumhuri bir müessesedir.

Buna mukabil, bu eşitlik fiilî ve gerçek bir eşitlik değildir. Cumhuri diye nitelendirdiğimiz bu eşitlik ekonomik servette riyazî bir eşitlik sağlamamaktadır.

Hürriyete ve eşitliğe kısaca bir göz attıktan sonra cumhuriyetin üçüncü vasfı olan kardeşliğe değinmek gerekir. Cumhuri kardeşlik ılımlı bir kavramdır. Yalnız, bu kardeşlik, adının zannettirebileceği gibi, bir duygu değildir. Bunun büsbütün zıddına, sosyolojik bir kuvvettir. Cumhuri kardeşlikten kasıt, belli bir sosyal sınıfın tarihî saiklerle kendi sınıf çıkarı yanında genel çıkara da hizmet etmek iddiasıdır. Bu, orta burjuvazya'nın dayandığı sosyolojik kuvvettir. Aslında burada bir denge oyunu görüyoruz. Bir taraftan, köylü sınıfı büyük burjuvazya'dan ve kapitalistlerden reform ile bazı yenilikler ister. Öte yandan, bunun aksine olarak, büyük burjuvalar sınıfı köylüye karşı proleterya diktatoryasının fert hürriyetini tehlikeye sokacağını iddia eder. Karşılıklı denge oyunu yüzünden hükûmetler hemen hemen daima merkez hükûmetleri olarak kurulur. Merkez hükûmeti ihtiyacı bir siyasî hareketin ifadesidir. Bu siyasî harekte iki ayrı oluşma görülebilir: Ya, merkez kuvvetleri ilerleme gayesinde başarılı olabilmek için sağ cenaha karşı sol kuvvetlerle birleşir; yahut da, yine merkez kuvvetleri bir ihtilâl tehlikesine karşı sağ kuvvetlerle sola karşı birleşirler. Her iki halde de ortaya merkez hükûmeti çıkar.

De Gaulle cumhuriyetinin tahliline gelince : bu cumhuriyet dahi geleneksel cumhuriyet mütearifelerinden hareket etmekle beraber bu mütearifelerden bir takım yeni müesseseleri neticeler çıkarmaktadır. Bu neticelerin beraberlerinde getirdiği yenilikler V. Cumhuriyetin propagandası içinde yeni mânâlar alıyor.

İzin verirseniz bunları tekrar ele alalım.

Evvelâ, hürriyet. Hürriyet iktidar üzerinde bir ağırlıktır. Bu, iktidarın, şahsî iktidar olmayacağı demektir. Gerçekten de, cumhuriyette irsiyete yer yoktur. İktidar, kanunen, sorumsuz olmaktadır.

V. Cumhuriyette iktidarın şahsileşmiş olduğunu görüyoruz. Burada cumhuriyet adsız olmaktan çıkmıştır. İktidarı da, ferdileşmiş bir iktidar olmuştur. Ancak, bu iktidar ferdileşmesine rağmen geleneksel cumhuriyet prensipleri yine mahfuz tutulmaktadır. Yine basın hürdür. Yine Üniversiteler özerktir. Yine bizler, yani öğretim üyeleri ve öğrenciler muhalefettayız. Ve, şuna da dikkat buyurulsun ki, iktidarın ferdileşmiş olmasına rağmen V. Cumhuriyet komünistleri zindana atmayan yegâne iktidar olmuştur.

1940 tan önceki III. Cumhuriyet devrinde bir Clémenceau, bir Waldeck - Rousseau, bir Poincaré de iktidarı kendilerinde şahsileştirmişlerdi. Hattâ, IV. Cumhuriyet anayasasında (madde : 46) bu keyfiyet ifadesini de bulmuştu. Evveliyatına bakarak V. Cumhuriyette gördüğümüz iktidar ferdileşmesini daha önceki tecrübelerin bir sonucu gibi görmek de mümkündür.

Eşitlik yönünden de V. Cumhuriyet hukukî eşitlik seviyesini aşmış fiilî ve ekonomik bir eşitlik istemek yolunu tutmuştur. İstenilen şey, millî gelirin âdilâne bir dağılımıdır. Bu, iktisadî bir alanda gelişme ifade eder. Ve menşei 1936 lara kadar götürülebilir. O devirde siyasî hayatta varlıklarını kabul ettirmiş olan teşekküllerden radikal - sosyalist ve komünist partiler (Halk Cephesi) adı altında bir hükümet kurmuşlardı. Bu hükümetin amacı bir yandan siyasî demokrasi, öte yandan da sosyal demokrasi idi.

Nihayet kardeşliği ele alalım. Kardeşliğe gelince, V. Cumhuriyette de merkez hükümeti şeklinde devam etmektedir. Eskiye nispetle yegâne fark bu defa merkezin kendi dışında kuvvetlerle birleşme ihtiyacı duymayıp ve çoğunlukta oluşundadır. Artık merkez, duruma göre, sağda ve solda taraftar aramak ihtiyacında değildir. Bu hale bakarak denilebilir ki, Gaullisme hareketi bir merkezi

çoğunluk hareketidir. De Gaulle'den beri hükümet, yürütme işlerinde müttefik aramamaktadır. Hattâ bundan ötürü bazen De Gaulle Fransası için (siyasî olmaktan çıkmıştır) denilmektedir. Aslında bu tavsifte isabet yoktur. Meydana gelen, sadece eskiden mevcut olan siyasî merkezî muvazene sisteminin ortadan kalkmış olmasıdır. Merkezin çoğunluk olarak iktidara gelişi yeni bir hareketin eseri değildir. Çok daha önce, 1789 yılında başlayan ve her Fransız arazi sahibi yapmağı amaç tutan bir hareketin neticesidir.

Bugün sosyal adâleti iki yoldan gerçekleştirmek bahis konusu oluyor. Bu yollardan biri sovyetik yoldur. Farkları ortadan kaldırmağı dayanır. Bunun da çaresi mülkiyeti yok etmektir.

Fransız düşüncesinde ise, ikinci yola yer verilmiştir. Fransa'nın yolu sosyal adâleti sağlamakta mülkiyeti kaldırmak değil, tek-mil vatandaşları mülk sahibi kılmak yoludur. 1958 den beri Fransa'da siyasî merkez kuvvetlerinin çoğunlukta oluşunun sebeplerinden biri de budur.

Fransızların anlamakta oldukları mana içinde sosyal adâlet diğer devletlere de öğütlenebilecek bir anlam taşımaktadır. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti millî bağımsızlık içinde lâik ve sosyal yenilenmeler yolunda bir devlettir. Bu bakımdan Fransa'dan öğüt diye beliren şey başka devletlere Türkiye'nin örnek olduğu ve olması gereken şeydir.